

ҚАЗАҚСТАНДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТУРИЗМДІ ДАМУ МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ

*Ziyavdinova A.K., Tleubergenova K.A., Karmenova N.N.,
Ashimov T.T., Tokhsabayeva M.E., Satybaldiyeva A.U. Mahanova A.S.*

*Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті,
Алматы қаласы*

OPPORTUNITIES AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL TOURISM IN KAZAKHSTAN

*Ziyavdinova A.K., Tleubergenova K.A., Karmenova N.N.,
Ashimov T.T., Tokhsabayeva M.E., Satybaldiyeva A.U. Mahanova A.S.*

*Kazakh state woman's pedagogical university,
city of Almaty*

Түйіндеме

Туризмнің даму проблемалары әрқашан өзекті болатын, бірақ оларды қазіргі нарықтық жағдайда шешу үшін оларға ерекше бақылау керек. Су мен ауаның ластануына негізінен туризм моторизациясы үлкен үлесін қосты. Көпшілік туризмнің экологиялық талаптардың орындалмай дамуы табиғи кешендердің біртіндеп деградацияға ұшырауына әкеп соқтырды. Рекреациялық территориялардың деградацияға ұшырауының бір себебі ол туристік ұсыныстың туристік сұраныстан әлдеқайда төмен болуы, яғни рекреациялық саланың объектілерінің саны мен көптүрлілігі бойынша жеткіліксіз дамымағандығында, ал ол өз кезегінде адамдардың бір жерде, яғни өздерінің байырғы үйреніп қалған аумақтарында шектен тыс шоғырлануына әкеп соқтырады. Соған байланысты әлемнің көптеген елдерінде табиғи кешендердің бірқалыптылығын сақтайтын жоспарланған территориялы туризмнің түрі пайда болды. Ол туризм түрі әлемде «экологиялық туризм» атын алды. Әлемдік ғалымдардың жүргізген рейтингі бойынша Қазақстан соңғы екі жыл ішінде әлемдік туризм рейтингісіндегі орнын бес сатыға жоғарылатып, 88 орынды иеленді.

Экологиялық туризм - әлемдегі ең ірі және екпінді даму салаларының бірі. Экологиялық туризмнің пайда болуының негізгі өзгешілігі мен тұрақты даму тұжырымдамасына сәйкес табиғи ортаға түскен шығынды төмендету болып табылады. Барлық ғаламшарда экологиялық жағдайдың күрт нашарлауына байланысты мемлекеттік және үкіметтік емес ұйымдар, туристік фирмалар табиғи қоршаған ортаға келушілердің әсерін төмендету туралы қоғамның хабардарлығын жоғарлатудың жолдарын іздеуде.

Туризмнің дамуы - келешекте ұзақ мерзімдік және экономикалық тиімді болашақ, себебі туризм шетелдік валюта тарауын қамтамасыз етеді және төлеу теңгерімнің және елдің жиынтық экспортының көрсеткіштеріне салмақты ықпал көрсетеді.

Кілт сөздер: туризм, экотуризм, экожүйе, экологиялық тиімділік, рекреация, рекреациялық ресурстар, инфрақұрылым, ДТҰ, Еуразия, туристік әлеует, қоршаған орта, туристік кластер.

Summary

Now eco-tourism is a priority sector and contribute to the sustainable development of the economy. Natural potential of Kazakhstan provides great opportunities for the development of ecotourism, as it has a large variety of unique landscapes, not yet covered by urbanization.

Now eco-tourism is a priority sector and contribute to the sustainable development of the economy. Natural potential of Kazakhstan provides great opportunities for the development of ecotourism, as it has a large variety of unique landscapes, not yet covered by urbanization.

The development of tourism is an actual problem. Mass tourism in case of non-observance of ecological balance can spoil the attraction of the locality. One of the reasons for the degradation of recreational areas is a small demand for tourism services. Ecological tourism was organized for

sustainable conservation of nature. According to the international rating, Kazakhstan's tourism is ranked 88th.

Ecotourism is a journey into the world of wild nature, a walk to places where the human foot rarely steps, it is a view of the world through the eyes of a primitive being. Adherents of this type of recreation acquire eco-tours to the most remote corners of the earth, visit real nature reserves and national parks.

Tourism is one of the factors of world integration processes, and tourism business is now becoming a significant sector of the economy. The development of tourism in the world is influenced by scientific and technological progress, improving the quality of life of the population, increasing the length of free time, vacations, economic and political stability, and a number of other factors.

Key words: tourism, ecotourism, ecosystems, ecological effectiveness, recreation, recreational resources, infrastructure, WTO, Eurasia, tourism potential, tourist cluster, environment

Қазақстан Республикасында экологиялық туризмді дамыту қажеттілігі тек экономикалық фактормен — жаңа жұмыс орындарын ашу, шалғай өңірлердегі жергілікті қоғамдастықтарды дамытумен ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік тапсырыспен — халықтың денсаулық және бос уақытын пайдалану проблемасына тұтастай әрі жүйелі түрде мән берумен де түсіндіріледі. Дүниежүзілік туристік ұйым сарапшыларының деректері бойынша соңғы он жылда экологиялық туризм неғұрлым танымал және кез келген мемлекеттің тұрақты даму құралы болып табылады. Расында, экономиканың қарыштап дамуында туризмнің алар орны айрықша. Туристік әлеуетті зерттеу қорытындылары көрсеткендей, Қазақстанның экологиялық туризмді дамыту үшін үлкен мүмкіндіктері бар. Оның негізін Еуразия орталығындағы бірегей табиғи жағдайлар мен ландшафттар, көптеген табиғи, тарихи ескерткіштер құрайды. Тұтастай алғанда, Қазақстандағы экологиялық туризмнің жағдайы тұрақталып келеді.

Әлемдік ғалымдардың жүргізген рейтингі бойынша Қазақстан соңғы екі жыл ішінде әлемдік туризм рейтингіндегі орнын бес сатыға жоғарылатып, 88 орынды иеленді. Мемлекеттер ішінен туристерге ең тартымдылығы жөнінен Швейцария үш жыл қатарынан 1 орыннан көрініп келеді. 140 мемлекеттің ішінен туристерді қызықтырмайтын, сұраныс жоқ мемлекеттер ретінде Бурунди, Чад және Гаити саналды. Рейтингті анықтау барысында зерттеушілер 14 критерий бойынша зерттеу жүргізген, негізінен келесідей критерилер ескерілген:

- жергілікті заңнамалар;
- қоршаған орта жағдайы;
- қауіпсіздік;
- денсаулық сақтау және гигиена;
 - ел үшін саяхаттар мен туризм басымдықтары;
 - әуе және жол көліктерінің инфрақұрылымы;
 - баға саясаты;
- ұлттық, адами және мәдени ресурстар.

2020 жылға дейін Қазақстанда туристік саланы дамыту тұжырымдамасы қабылданған. Тұжырымдаманың негізгі мақсаты – жаңа тұрақты жұмыс орындарын ашу. Тұжырымдаманың жүргізілуі аясында туризм саласында және де басқа да салаларда жұмыскерлер санын бірнеше есе өсіру жоспарлануда. Тұжырымдамаға сәйкес 5 ұлттық туристік кластер анықталды. Оның ішінен 4 ұлттық және 20 аймақтық жобалар белгіленді. Қабылданған тұжырымдаманың табысты жүзеге асуының кепілі ретінде туризм саласы жақсы дамыған Малайзия, Сингапур, Испания, Мексика, Марокко және тағы басқа елдердің тәжірибелерін қолдану ұсынылған. Бүгінгі таңда Қазақстандағы туризм жоспар негізінде жүзеге асырылуда. 2010 – 2014 жылдарға жоспарланған Қазақстан Республикасының туризм индустриясының перспективалық бағытына арналған бағдарламасына сәйкес жүргізілуде. Тұжырымдамада көрсетілген басты жобалар қатарына құны 450 млрд. теңгеге жобаланған Ақмола облысында орналасқан

«Бурабай» ТҰП – туристік – сауықтыру кешені, құны 345 млрд. теңге тұратын Алматы облысындағы Қапшағай суқоймасы маңындағы «Жаңа Іле» халықаралық туристік орталықтың құрылуы, құны 345 млрд. теңгеге бағаланған Маңғыстау облысы, Каспий теңізі жағалауында «Кендірлі» халықаралық курорт құрылысы жатады.

Дүниежүзілік туристік ұйымның соңғы кездегі таратқан мәліметтеріне қарағанда, осы саламен айналысатын мемлекеттер қазынасына сырттан түсетін инвестицияның 10 пайызға жуығы тек біз сөз етіп отырған табыс көзінің еншісіне тиесілі екен. Сондықтан да туризмнен түскен кіріс дүние жүзі бойынша әлі күнге дейін мұнай экспорты мен көлік сатудан кейінгі үшінші орынды иеленіп келеді. Экологиялық туризмнің басқа туризмдерден принциптік айырмашылығы – табиғатта туристердің берілген тәртіпке бағынуы, табиғи ландшафттарды шамадан тыс ластаудан қорғау және индустриялық туризм дамуының басты шарты болып табылатын табиғи ресурстардың деградациясын болдырмау.

Бірінші кезекті экологиялық мәселелерді шешуде маңыздысы болып саналатын бұл туризм саласындағы мәселелер. Дамуға бел байлағаннан кейін, яғни дамыған елдер қатарына кіруді мақсат қылғаннан кейін бірінші орында қоршаған ортаны дамыту, көркейту мәселелерін шешіп, содан кейін туристік саладағы табиғи қорғайтын туризм, соның ішінде экологиялық дамуына аса көңіл бөлу керек [1,20].

Экологиялық туризм бүгінде – соңғы онжылдықта бүкіл әлем бойынша кең тараған, қазіргі заманға сай туризмнің жаңа бір бағыты болып табылады. Экологиялық туризмнің танымалдылығына дәлел болатын фактілер, яғни экотуризмді одан әрі дамытуға қызығушылық танытып жүрген атақты халықаралық ұйымдар: Бүкіләлемдік Туристік Ұйым, Біріккен Ұлттар Ұйымы, Бүкіләлемдік жабайы табиғат қоры, Халықаралық табиғат күзеті одағы және табиғат ресурстары.

Экотуризмді халықаралық және аумақтық деңгейде дамыту жөнінде жаппай барлық жерде конференциялар, конгресстер, кеңестер, симпозиумдар (халықаралық жиналыс) өткізілді. Осының нәтижесінде көптеген фирмалар туризмнің ішінен экотуризмге баса көңіл бөлді. Осындай кеңестердің бірі 2004 жылы басталған Қазақстандағы экологиялық туризмді дамыту жөніндегі бастама ағымдағы жылы аяқталатын болады. Бастаманың мақсаты — ауылды өңірлердегі тұрақты экономикалық дамуды қамтамасыз ету және ауыл тұрғындары арасында экологиялық сана-сезімнің деңгейін арттыру болып табылады. 2009 жылы экологиялық туризм жөніндегі қоғамдастық үкіметтік емес ұйымдардың көмегінсіз туристік фирмалармен тікелей жұмыс істей бастады. Көптеген елдер тәжірибесі дәлелдегендей туризм индустриясы кез-келген экономиканың маңызды бөлінбейтін бір бөлігі болып саналады.

Өзіндік ерекшеліктері бар Қазақстан бәсекелестік туризм индустриясын құруға үлкен мүмкіндіктері бар. Бұған мүмкіндік туғызатындар:

- аймақтың пайдалы геосаяси жағдайы халықаралық туристік және коммерциялық тасқындар өтуінің мүмкіндігін сол территория арқылы туғызу;
- саяси тұрақтылық, демократиялық қайта құру, экономикалық реформалар өткізу;
- табиғи ландшафтыладың әралуандылығы, экологиялық туризм ұйымдарына жануарлар мен өсімдіктер әлемі;
- мәдени-тарихи үзілістік ресурстардың әртүрлілігі;
- еркін еңбек ресурстарының болуы.

Бірақ, осыған қарамай, экологиялық туризмнің дамуының көптеген мәселелері бар.

Қазіргі уақытта Қазақстандағы жұмыс істеп жатқан туризм жүйесі туристердің барлық сұранымдарын қамтамасыз етуге мүмкіндіктері жоқ. Үзілістік ресурстардың молшылығы өте күрделі материалдық базаның құрылғанын қалайды.

Ең маңызды және комплекстік мәселе экологиялық туризм мен туристік қызмет нарығы жағдайын дамыту, материалды-техникалық базаның жағдайына, сонымен қатар потенциалды сұраныс масштабының сәйкес келмеуіне байланысты. Осыдан келесі мәселе туындайды – осы туризм саласындағы мамандардың жоқтығы.

Экологиялық туризм сияқты географиялық мәселелер бүгіндей туризм екеуі өзара бір-бірін толықтырып комплексті шешім қабылдауды талап етеді. Туризмнің басқа түрлері секілді

экологиялық туризмнің де дамуы қонақ үйлер құрылысы, туристік базалар, кіріс жолдар, тамақтану пунктері, жарнама өнімін даярлау және басқа да мақсаттарды қаржыландыру және материалдық-техникалық құралдармен қамтамасыз етілуге байланысты.

Республикамызда экологиялық туризмді дамытуға арналған ғылыми негізделген бағдарлама осы саланы мемлекеттердің әлеуметтік экономика саясаты төңірегінде қарастырып, іске асыруы қажет.

Қазақстандағы экологиялық туризмнің әлсіз дамуының себептеріне келесілерді жатқызуға болады:

- экологиялық туризмнің нормативті-құқықтық базасының дамымағандығы;
- экологиялық туризмнің объектісінің жағдайы мен саны жөніндегі статистикалық есептің болмауы;
- салық саясатының жетілмегендігінің нәтижесінде туристік қызметке шетел туритерін қабылдайтын және отандық туритерді шетелге жіберілуін жүргізетін туристік фирма қызметінің сипатын шектеусізден 20 % көлемінде қосымша құнға салық салынады;
- ерекше қорғалатын табиғи территориялардың көпшілігінде экологиялық туризм маршруттарын дамытуға қаражаттың жоқтығы, келушілерге қызмет көрсететін және ақпарат беретін дайындықтан өткен кадрлардың жоқтығы;
- магистральдар мен жолдарды айтарлықтай алыста орналасқан экологиялық туризм объектілеріне көліктің жетуінің төменділігі;
- экологиялық туризм саласындағы халықаралық қатынастардың және экологиялық туризмді ұйымдастырудағы халықаралық тәжірибенің болмауы [2,45-48].

Қазақстандағы туристік қызметтің даму болашағын қарастыру кезінде туристік қызметті мемлекеттік деңгейде қабылданған стратегиялармен, бағдармалармен дамытпаса қоршаған ортаға жылдам дамушы туризм кері әсер ету мүмкіндігін ескерту қажет. Экологиялық туризмнің объектісі болып табылатын табиғи су қоймалардың ластануында үлкен рольді мыналар атқарады: туризмнің моторизациясы; тазарту құрылғалары жоқ туристік базалардың коммуникалды кәсіпорындарының шығаратын қоқыстары. Әрине, экологиялық туризмнің дамуы секілді сәйкес инфрақұрылымсыз болмайды. Ең бірінші, көрсетілетін объектілер оптималды үйлестірілген орындарда, яғни көлікке қол жеткізімділіктің коммуникациондық құрылыстың, материалдық-техникалық базаның даму деңгейі мен тамақтану базаларын ұйымдастыруға мүмкіндіктердің болуын ескере отырып туристік қызметті дамыту қажет. Өйткені экологиялық туризмнің объектісі жаратушы табиғат болғандықтан, инфрақұрылымды табиғат ландшафтары аса үлкен өзгерістерге ұшырамайтындай етіп дамыту қажет. Туристік жылжулардың көптілігіне байланысты ертеден шағын туристік базалар және аңшылық үйшіктер енді ірі қонақ үй кешендері мен демалу базаларына орын береді. Қыстық демалу турлерін дамыту кезінде шаңғы трассалардың, жолдардың, электро жүйелерін жүргізу, орман алаңдарының қысқаруына себеп болып, нәтижесінде бірте-бірте табиғат кешендерінің дағдарысына және ландшафтардың эстетикалық тартымдылығының төмендеуіне әкеліп соқты. Экологиялық туризм экотуризм объектісі сияқты табиғи табиғат ортасын сақталуымен байланысты. Сондықтан қаражат экотуризмді кең таратуға ғана қажет емес. Таулы лашықтардың көріну алаңдарының құрылысына, маршруттың реттелуіне – белгілі бір қаражат қажет. Бірақ осы уақытта қорғалатын табиғи территориялар мемлекеттен қаржыландырылмайды, сондықтан болашақта капиталды салуда барлық жағдайлар жасалуы керек. Табиғи объектілерді қалпына келтіру және күтудегі барлық міндеттер жеке меншіктің мойнында болады. Берілген территорияда инфрақұрылыстың дамытуымен айналысатын жеке меншік ұйымдардың иегерлері барлық табиғи ресурстарды тиянақты және жүйелі қолдануды қамтамасыз ету тиіс. Туристік әлеуетті зерттеу қорытындылары көрсеткендей, Қазақстанның экологиялық туризмін дамыту үшін үлкен мүмкіндіктері бар. Қазіргі уақытта Қазақстанда Ақмола, Алматы, Шығыс Қазақстан, Жамбыл, Солтүстік Қазақстан және Оңтүстік Қазақстан облыстарында 10-нан астам экосайттер қызмет етеді. «Экосайт» дегеніміз - жергілікті қоғамдастықтарға негізделген экотуризм дамып, жобалар іске асатын жерді белгілейтін

ЕОАҚ ұсынған термин. Мұндай экосайттердің көпшілігі ЕҚТА және оларға жақын жатқан аймақтарда орналасқан. ЕҚТА арасында келесілерді ерекшелеуге болады: Ақсу-Жабағлы МТҚ, Алматы МТҚ, Қорғалжын МТҚ, Батыс Алтай МТҚ, «Көлсай көлдері» МҰТП, Қатон Қарағай МҰТП, Көкшетау МҰТП, Сайрам-Өгем МҰТП және т.б [3,17].

Сонымен, экологиялық туризмнің тұрақты дамуы үшін жергілікті қоғамдастықтардың, туроператорлар, мемлекеттік органдар, үкіметтік емес ұйымдар, ЕҚТА-дың қызметкерлері мен туристердің тиімді өзара әрекеттесуі қажет. Экологиялық туризмнің табыс көзі – табиғатты қорғау бойынша түрлі мақсаттар мен әділ даму үйлесе алатындай, мықты ынтымақтастықты дамыту. Серіктестіктер қатысатын ойыншылардың саны мен олардың мұқтаждықтарына байланысты күрделі болуы мүмкін, бірақ мұндай қатынастарды орнату қажет болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Алиева Ж.Н. Экологический туризм: Учеб. пособие. Алматы: Қазақ университеті, 2002.
2. Ердаuletov C.P. География туризма: история, теория, методы, практика. Алматы, 2000.
3. Алматы облысында туризмнің дамуы туралы АҚПАРАТ (2014)

ULUSAL HAKEMLI SOSYAL BİLİMLER
DERGİSİ

www.atlasdergisi.org